

Araştırma Makalesi / Research Paper

DEDE KORKUT'TA AĞ VE AĞ BAN EV'İ YENİDEN OKUMAK-TÜRKÇEDE AĞ 'YÜKSEK' VAR MIDIR?-

Sadettin ÖZÇELİK*

Öz

Dede Korkut gibi tarihsel derinliği olan ve geniş bir coğrafya ile bütünleşmiş bir metni okumaya çalışmak, bir okyanusun derinliklerini keşfetmeye çalışmak gibidir. Bu uçsuz bucaksız tarih ve coğrafya birikimi ile dolu okyanusun neresinde hangi kültürel öge ile neresinde hangi coğrafyanın söz varlığı ile karşılaşacağımızı tahmin etmek oldukça güçtür. Konu, dilin kendi malzemesi ile ilgili olduğu kadar alınma kelimeler ile de ilgilidir. Metindeki kelimelerin, söz diziminin ve bağlamın izini sürerken karşınıza sorunlar yumağının tahmin edilemez derecede yanıltıcı ve bir o kadar şaşırtıcı örnekleri çıkabilir. Bu sorunlar yumağının bir kısmı ses bilgisi, şekil bilgisi, söz dizimi, alınma kelimeler, deyimler, söz kalıpları ile ilgili olabilir. Bir kısım sorunlar ise anlam ve bağlam ile ilgilidir. Ayrıca okuduğunuz metindeki bir yapı, başka bir eski metinde görülmemiş veya başka bir metinde okuduğunuz metindeki anlamda kullanılmamış olabilir. Başka bir metinde geçmeyen bir dil yapısını doğru okuyup anlamak için eldeki tek anahtar bağlamdır. Türkçeye kaynaklık eden eski metinler, sayıca az ve sınırlı genişliktedir. Eski metinler, yazılmış oldukları dönemde kullanılan dilin bütün sözcüklerine, dil yapılarına ve bunların bütün anlamlarına tanıklık etmez. Ayrıca bazen aynı öge ile ilgili olarak karşınıza yukarıda sayılmış olan sorunların birden fazlası çıkabilir. Böyle bir metinde sorunlar bilinmezsin bilinmezi olur ve birbirini izler gider. Bu makalede konunun bir örneği olarak *Dede Korkut* yazmalarında geçen *ağ* ve *ağ ban ev* üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Dede Korkut*, yazmalar, *ağ*, *ağ ban ev* ve anlam.

Geliş Tarihi/Date Applied: 13.01.2022

Kabul Tarihi/Date Accepted: 06.04.2022

Makalenin Künyesi: Özçelik, S. (2023). "Dede Korkut'ta *ağ* ve *ağ ban ev*'i Yeniden Okumak – Türkçede *ağ* 'yüksek' Var mıdır?". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 55, 9-22

DOI: 10.24155/tdk.2023.215

* Prof. Dr., Dicle Üniversitesi, Z. Gökalp Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı. sozcelik@dicle.edu.tr, Diyarbakır/Türkiye.

ORCID ID: 0000-0002-7383-1804

Re-Reading ağ and ağ ban v in Dede Korkut

- Is There ağ 'high' in Turkish?-

Abstract

Trying to read a text like *Dede Korkut*, which has historical depth and is integrated with a wide geography, is like trying to explore the depths of an ocean. It is very difficult to predict where you will encounter, which cultural element and which geography's vocabulary in this ocean filled with an endless accumulation of history and geography. The subject is about the borrowed words as well as the material of the language itself. While tracing the words, syntax and context in the text, you can come across unpredictably misleading and just as surprising examples of the tangle of problems. Some of these problems may be related to phonetics, morphology, syntax, borrowed words, idioms and phrases. Some problems are related to meaning and context. In addition, a structure in the text you are reading may not be seen in another old text or may not be used in the meaning of the text you read in another text. Context is the only key to correctly reading and understanding a language structure that is not mentioned in another text. The old texts, which are the source of Turkish, are few in number and limited in width. They do not bear witness to all the words, language structures and all meanings of the language used at the time they were written. Also, sometimes you may encounter more than one of the above-mentioned problems for the same item. In such a text, the problems become the unknown of the unknown and follow each other. This article focuses on *ağ* and *ağ ban v* in *Dede Korkut* manuscripts as examples of the subject.

Keywords: Dede Korkut, manuscripts, *ağ*, *ağ ban v* and meaning.

Giriş

Metin Okumalarında Okuma Teklifinin Denetlenmesi

Tarihî metin okumaları üzerine yapılan araştırmalardaki önemli konulardan biri, okuduğumuz metindeki bir yapının, başka bir eski metinde görülmemiş olan bir anlamda kullanılmış olabilmesi ihtimalidir. Bu ihtimal, aynı zamanda bir sorun olarak da karşımıza çıkmış olur. Başka bir metinde geçemeyen bir dil yapısını eldeki tek anahtar olan bağlam ile doğru anlamak, genellikle güç bir iştir. Unutmamak gerekir ki Türkçeye kaynaklık eden eski yazılı metinler hem sayıca az hem de sınırlı genişliktedir. Bu nedenle eski yazılı metinlerin, yazılmış oldukları dönemde kullanılan dilin bütün sözcüklerine, dil yapılarına ve bunların o dönemde kullanılmış olan bütün anlamlarına tanıklık etmeleri mümkün değildir. Böyle si durumlarda sözün bağlamından, incelenen metinden ya da aynı döneme ait başka metinlerde geçen benzer örneklerden ve sözlüklerden yararlanılabilir. Hatta

bazen güncel dilden hareketle de sonuç almaya yardımcı olacak yapılar, anlamlar tanık olarak gösterilebilir. Nitekim bizden önce dildeki en eski veya eski metinleri inceleyen araştırmacılar da anlamları bilinmeyen sözlük birimleri, anlamı bilinenler içerisindeki bağlamdan, metnin kendisinden, başka metinlerde bulunan benzer yapılardan ve günümüz Türkçesinden yararlanarak anlamlandırma yoluna gitmişlerdir.

Tarihî metin okumaları üzerine yapılan araştırmalardaki en önemli konulardan biri de metinde geçen yapılar ile ilgili anlam tekliflerinin denetlenmesidir. Üzerinde çalışılan metindeki bir yapı için teklif edilen anlamın kabul edilebilir olmasının ilk şartı, teklifin bağlama uygunluğu; ikinci şartı ise teklifin hem sözün kendi içerisinde hem de kelime grubu ve cümle içerisindeki yapıya uygunluğudur. Yani bir yapı için yaptığımız anlam teklifi hem bağlama hem de söz konusu yapının içerisinde bulunduğu söz dizimine uygun özellikte olmalıdır. Araştırmacının, teklif etmiş olduğu anlam konusunda atlamış veya ulaşamamış olduğu bir kaynak söz konusu ise bu bir dereceye kadar kabul edilebilir. Ancak üzerinde durulan yapının anlamı, çalışılmakta olan metindeki aynı veya benzer yapılardan hareketle çözüme kavuşturulabilmesi mümkün olduğu hâlde konu atlanmış ise izlenen yöntemde bir yanlışlık bulunduğundan söz edilebilir. Araştırmacının böylesi bir duruma düşmemesi için, yapmayı düşündüğü anlam teklifinin ilk olarak bağlama uygunluğunu, ikinci olarak da söz dizimine uygunluğunu denetlemek veya sorgulamak gibi bir görevi vardır.

Tarihî metin okumalarında önemli ve dikkat gerektiren bir başka konu ise eş sesli kelimelerin fark edilerek birbirine karıştırılmaması ve birbirinden ayrılmasıdır. Eski yazılı bir metinde eş sesli kelimelerin tanınması ve teşhis edilmesi de elbette yukarıda belirtilen aşamaların izlenmesi yoluyla mümkün olabilir. Araştırmacının metin üzerinde yaptığı okuma teklifini denetleme zahmetine katlanmaması, kendisinin denetlenmesine ve dolayısıyla teklifinin reddedilmesine sebep olabilir. Çünkü okuyucunun, okuduğu eseri eleştirme ve sorgulama gibi bir hakkı vardır. Her araştırma, aynı zamanda eleştiri oklarına maruz kalabilecek bir hedef olduğuna göre araştırmacının yapması gereken şey okuyucunun sorması muhtemel olan soruları önceden kendisine sorması ve soruların cevaplarını açık şekilde vermesidir. Bu makalede öncelikle *Dede Korkut* metinlerinde geçen *ağca* kelimesi üzerinde, daha sonra *ağ ban év* tamlamasındaki *ağ* ve *ban* kelimelerinin anlamları üzerinde durulacaktır.

1. *Dede Korkut*'ta *ağca* ve Anlamı

Dede Korkut metinlerinde *ağca* kelimesinin iki örneği vardır. Bunlardan birincisi -Dresden yazmasında- Deli Dumrul boyunda geçer. Deli

Dumrul, Azrail'e kendi canı yerine verilmek üzere annesinden canını istediğinde annesi, canını vermeye yanaşmaz ve kendisine şöyle cevap verir:

“Ağca burçlu hişarlarda tutulayduñ, oğul!

Şası dñlü kâfir elinde tutsak olayıduñ, oğul!

Altun aqça gücine şalubanı seni kırtaraydum, oğul!

Yaman yere varmışsın, vara bilmen.” (D84b.3-7, Özçelik, 2016)

M. Ergin (1971: 129), O. Ş. Gökyay (1995: 103) ve M. S. Kaçalin'in (2017: 386) yukarıdaki ilk cümleyi “Akça burçlu hisarlarda tutulaydın, oğul” şeklinde aktarmış olmaları, bu cümledeki *ağca*'yı “akça <ak+ça” şeklinde anlamış olduklarını göstermektedir. S. Özçelik ise yazdığı notta *ağca*'yı ‘yüksek(çe), ulu’ şeklinde anlamayı teklif etmiş (2016a: 615) ve cümleyi “Yüksek burçlu hisarlarda tutulaydın, oğul” (2016b: 703; 2022: 112) şeklinde aktarmıştır.

S. Özçelik, ayrıca *Dede Korkut* metinlerinde geçen *ağ ban év* tamlaması ile *ağ* ve *ban* kelimeleri üzerinde durmuş, *ağ* ve *ban*'ın *ağ ban év* tamlamasında eş anlamlı bir ikileme olarak kullanılmış olduğunu ve bunun ‘yüksek, ulu’ şeklinde anlaşılması gerektiğini iki notta teklif etmiştir (2016a: 345-347, 615). Ancak bir makalede söz konusu teklif zayıf görülmüş ve “Özçelik, *ağ*'ın ‘yüksek’ anlamında olduğunu düşünmektedir (2016a: 345-347) ancak kelimenin bu anlamı için *Dede Korkut* metni dışında başka bir metinden tanık getirmemektedir. Bu nedenle teklifin kabul edilmesi güç gözükmemektedir.” (Uçar, 2019: 36) denilmiştir.

Yukarıdaki ilk cümlede geçen *ağca*'yı neden ‘yüksek(çe)’ şeklinde anlamak gerektiğini ve Türkçede *ağ* ‘yüksek’ anlamında bir kelimenin bulunması gerektiği konusundaki düşünceleri biraz daha ayrıntılı sunmak gerektiği anlaşılıyor. Bu konudaki gerekçeler özetle şöyledir:

* Söz konusu ilk cümlede (D84b.3) bağlamı içinde vurgulanmak istenen en önemli konu; kalenin yüksek, dolayısıyla aşılması güç özellikte olmasıdır. Nitekim Günbed yazmasındaki şu cümlede de üzerinde durduğumuz tamlamanın “*ağca burçlu kala*” şeklinde geçtiğine tanık olmaktadır:

G22.2: “**Ağca burçlu kalaların** üstüne varı begler varsaydı, döge döge ganiminden ol kalanı alsaydı...” (Özçelik 2021: 151) (= Yüksek burçlu kalelerin üstüne bütün beyler gitseydi, vura vura düşmanından o kaleyi alsaydı...).

Bu cümlede bağlamından da *ağca* kelimesi ile vurgulanmak istenen konunun; kalelerin yüksekliği, dolayısıyla aşılması güç özellikleridir. *Dede Korkut*'un Dresden ve Günbed yazmalarında geçen söz konusu iki cümledeki “*ağca burçlu hisar / kala*” tamlamalarını ‘ak burçlu kaleler’ şeklinde anladığımızda bize sorulabilecek “*Bütün kale burçları ak mıdır?*”

sorusuna olumlu ve gerekçeli bir cevap vermemiz mümkün görünmüyor. Buna karşılık ‘*ağca burçlu hisarlar*’ı = ‘yüksek(çe) burçlu kaleler’ şeklinde anlamamıza itiraz edileceğini düşünmüyorum. Ancak yazar, nedense bu örnekleri söz konusu etmek yerine aşağıda üzerinde ayrıca durulacak olan *ağ ban év* tamlaması ile bu tamlamanın ilk kelimesi (*ağ*) üzerinde durmuş, konuyu *Dede Korkut* metinlerindeki bütün örnekleri kapsayacak boyutuyla inceleyip tartışmaktan kaçınmıştır.

* Kelimenin sadece *Dede Korkut* metinlerinde geçmiş olması, ‘yüksek’ anlamı için yeterli bir kanıt olabilir. Çünkü -yukarıda da üzerinde durulduğu gibi- bu cümledeki *ağ* için bağlamın gerektirdiği anlam, ‘beyaz’ değil kalelerin en belirgin özelliğini vurgulayan ‘yüksek’ sıfatıdır. Nitekim Kanlı Koca, bir soyda Kan Turalı’yı Trabzon’a gitmekten vazgeçirmek için oğlunun çıkmak istediği yolun birçok güçlüğü bulunduğunu sayar. Kanlı Koca’nın oğlunu vazgeçirmek için saydığı güçlüklerden biri, Trabzon kalesinin yüksek ve aşılması güç bir kale oluşudur. Kanlı Koca, bu özelliğini vurgulamak için kaleyi “*gög ile pehlu uran... kala*” (= Gök ile omuzdaş kale) tamlamasını kullanır:

D89b.12: “**Gög ile pehlu uran** anun kalası olur.”

Kan Turalı ise babasının bu sözüne verdiği cevapta aynı tamlamayı kullanarak Allah’ın izniyle “*gög ile pehlu uran kala*” (= Gök ile omuzdaş kale)’yi tepip yıkacağını söyler:

D90a.9: “**Gög ile pehlu uran** kalaların, Kadir korısa, tepem yıkam.”

* Türkçede *göç / göç-*, *kat / kat-*, *şiş / şiş-*, *tat / tat-*, *toz / toz-* gibi kökü aynı (isim ve fiil) olan kelimelerin bulunduğu, aynı zamanda bunların birbiriyle anlamsal ilgisinin olduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra Türkçede *ağ-* ‘yükselmek’ ve *ağdır-* ‘yükseltmek’ vb. bulunduğu da bilinmektedir. Bütün bu konuları ve *Dede Korkut* yazmalarında geçtiği belirtilmiş olan söz konusu örnekleri dikkate alarak *ağ* ‘yüksek’ kelimesinin de Türkçede bulunduğunu düşünmek yanlış olmasa gerek.

2. Dede Korkut’ta *ağ ban (év)* ve Anlamı

Yukarıda da belirtildiği gibi söz konusu makalede *ağ ban év* tamlamasındaki *ağ* kelimesi için verilmiş olan ‘yüksek’ anlamının tatmin edici olmadığı ve bunun ‘tahta’ anlamında olduğu iddia edilmiştir (Uçar, 2019: 34-35). Şu kadarını belirtmek gerekir ki her yorum, yanlış veya eksik olabilir ve her yanlışlığa/eksikliğe itiraz etme hakkı saklıdır. Ancak yapılacak itiraz öncesinde yukarıda üzerinde durulmuş olan denetleme aşamalarının atlanmamış olması gerekir. Çünkü denetleme aşamalarının atlanması durumunda hem kendimizi hem okuyucuyu yanıltabilecek bir yanlışlık ortaya

çıkabilir. O hâlde tartışılan konuda eksik kalmış olan denetlemenin ne olduğunu anlayıp bunu yapmaya çalışalım:

Tamlamadaki *ağ* için teklif edilmiş olan 'yüksek' anlamı kabul edilmiyorsa bunun yerine bir anlam teklif edilmesi ve ardından teklif edilen anlamın bağlama uyup uymadığının denetlenmesi beklenirdi. Ancak bu yapılmayıp doğrudan tamlamadaki *ban* kelimesi ile ilgili açıklamalara geçilmiş olması (Uçar, 2019: 33), araştırmacının söz konusu *ağ*'ı 'ak' şeklinde anladığını gösteriyor. Nitekim araştırmacı, bu satırların bir iki sayfa aşağısındaki kısımda bunu yukarıda sözü edilen önceki araştırmacılar gibi 'beyaz' şeklinde anladığını söylemiştir:

Vatikan yazmasında daha fazla olmakla beraber iki yazmada da *ağ ban* ibaresinin *ağban* şeklinde birleşik yazılması dikkat çekicidir: Drs.23b/1, 56b/13-14 ve Vat.67b/8, 72a/1, 79b/7-8, 86a/11. Bu imlanın nedeni müstensihlere bağlanabilir. Muhtemelen iki yazmanın müstensihi de *ağban* şeklinde farklı bir kelimenin mevcut olduğunu tahmin etmiştir. Eski Türkiye Türkçesinde 'beyaz' anlamına gelen kelime *ağ* ve *ak* şeklindedir (TS: 23-24, 67). Aynı durum Dresden ve Vatikan yazmalarında da görülmektedir. Bu durumu yazı diline tesir eden ağız etkisi ile açıklamak mümkündür (Uçar, 2019: 36).

Yukarıda, üzerinde çalışılan metindeki bir yapı için teklif edilen anlamın kabul edilebilir olmasının ilk şartının, teklifin bağlama uygun olması; ikinci şartın ise teklifin hem sözün kendi içerisinde hem de söz dizimi içerisindeki yapıya uygun olması gerektiği belirtildi. Burada *ağban* şeklindeki bitişik yazılmış örnekler için "Muhtemelen iki yazmanın müstensihi de *ağban* şeklinde farklı bir kelimenin mevcut olduğunu tahmin etmiştir." şeklindeki yorum isabetli bir yorum olmaktan uzaktır. Çünkü Dresden ile Vatikan yazmalarında bitişik yazılmış kelime örnekleri, sözü edilen örneklerle sınırlı değildir ve bitişik veya ayrı yazım konusu, yazım tercihinden başka bir şeyi yansıtmaz; *ağ ban* ile *ağban* yapısındaki kelimelerin farklı olduğunu göstermez. Nitekim Dresden yazmasında, otuzdan fazla kelimenin ayrı yazılabilecek örneklerinin bitişik yazılmış olduğu gösterilmiştir (Özçelik, 2016: 103-104). Yazarın, kaynak olarak kullanmış olduğu söz konusu kitaptaki bu örnekleri de görmesi beklenirdi.

Yukarıda *Dede Korkut* yazmalarında geçen iki cümlede (D84b.3, G22.2) *ağ* 'yüksek' kelimesi için söz konusu denetleme işi yapıldı. Şimdi de aynı denetlemeyi *ağ ban ev* tamlamasında geçen *ağ* ve *ban* için yapmaya çalışalım. Söz konusu makalede *ağ ban ev* tamlamasındaki *ban*'ın Eski Uygurcadaki *ban* 'tahta' anlamındaki kelime olduğu savunulmuştur (Uçar, 2019: 33). Ancak bu düşünce doğru kabul edildiğinde teklif edilmiş olan anlamlara göre ortaya çıkan "*ağ ban ev*" (= ak tahta ev)'in övgü ve yüceltme dolu bir bağlamla nasıl bağdaştırılabileceği de açıklanmalıdır. Bunun

yerine bazı kaynaklardan alıntılar yapılarak kısmen yerleşik hayata geçmiş olan Türklerin tahtadan evler inşa etmiş olduğuna dair bilgilere dayanarak *ban év* ‘tahta ev’ anlamı konusundaki düşünce desteklenmeye çalışılmıştır. Oysa *Dede Korkut* metinlerinde yerleşik hayata geçilmiş olduğuna dair hiçbir işaret yoktur, metinlerde tamamen konargöçer hayatın izleri görülmektedir. Konargöçer hayat tarzının yaşandığı dönemi anlatan böylesi bir eserde yerleşik hayat kültürünü inceleyen eserlerden kanıt göstermek yöntem olarak yanlıştır. Söz konusu makalede ayrıca şöyle denilmiştir:

Aynı şekilde 21a/5 ve 73b/9-10’da geçen *altun ban év* ifadesinde *ban*’dan önce *başlu* kelimesini müstensihin unuttuğunu bazı naşirler kabul etmektedir. Naşirler, yazmada diğer yerlerdeki *altun başlu ban év* kullanımına dayanarak böyle bir tamamlama yolunu tercih etmiştir. Bu tercihlerinde haklı olabilirler. Ancak aynı ifadenin Vatikan yazmasında da *başlu* olmadan yazıldığı görülmektedir (84b/8 ve 97a/2-3) (Uçar, 2019: 37).

Yukarıdaki düşünceler, makalede şu açıklamalarla desteklenmeye çalışılmıştır:

Dresden yazmasında *altun ban év*, Kazan beyin evinden bahsedilirken kullanılmıştır. Burada Kazan beyin şatafatlı bir eve sahip olduğu düşünülerek *altun* kelimesi kullanılmış olmalıdır. Anlatmaların sözlü gelenekten geldiği düşünülecek olursa ifadenin başka yerlerde *başlu* olmadan da kullanılmış olabileceği tahmin edilebilir (Uçar, 2019: 37-38).

Makalede atlanmış olan konular ile yapılmış olan değerlendirmelerin zayıf tarafları şöyle sıralanabilir:

* İncelenen eserdeki bir yapı için teklif edilen anlam, eserdeki bütün örnekleri kapsamalıdır. Makalede Dresden ve Vatikan yazmalarında *altun ban év* örneklerine dikkat çekilmiş ve bunların *altun [başlu] ban év* şeklinde tamir edilmesine karşı çıkılmış ve tamirsiz şekillerinin kullanılmış olabileceğinden söz edilmiştir. Ancak Dresden ve Vatikan yazmalarında bu tamlamanın kullanıldığı yerlerde Kazan Bey’in evinin değil, üzerindeki beylik sembolünün altın olduğu vurgulanır. Ayrıca bu örnekler iki yazmada geçen ortak eksik yazım örneğidir ve iki yazmanın ortak bir yazmaya dayandığını gösterir.¹

* *Dede Korkut*’un Dresden ve Vatikan yazmalarında *altun başlu ban év* tamlamasının aşağıdaki örneklerinin makalede atlanmış olması, yapılmış olan yorumları boşa çıkarmaktadır:

D11a.4, V62b.3: “**Altun başlu ban év** vèrgil bu oğlana, gölge olsun erdemlidir.”

D18a.10, V66b.8: “**Altun başlu ban év**ler gèderse benüm gèder.”

1 Nitekim Dresden ve Vatikan yazmalarının aynı dip yazmaya dayandığı; yazmalardaki ortak yanlış yazım örnekleri, ortak eksik yazım örnekleri, ortak sıra yanlış örneklerinden hareketle gösterilmiştir (Özçelik, 2016/1: 59-64).

D18b.12, V67a.4: “**Altun başlu ban vler** senün gderse benüm de içinde odam vardır.”

* Makalede geçen yukarıdaki sözler, altın ile ilgili şu önemli konunun atlanmış olduğunu gösteriyor. Makalenin kaynakçasında da geçen bir araştırmada *Dede Korkut* metinlerinde *altın* kelimesinin bir yönetim sembolü olarak beylerin ve onların birinci derecede yakınlarnın eşyaları ile ilgili olarak kullanıldığı ve bey çadırlarının üzerinde de yönetim sembolü olan altın arma bulunduğu gösterilmiştir (zelik, 2016: 230-231). Türk devletlerinde yönetim ve hakanlık sembollerinin genellikle altından olduğu başka kaynaklarda da belirtilmiştir (Ögel, 1991: 363). Nitekim *Dede Korkut*'ta *altun başlu v* beylerbeyi Kazan ile diğer Oğuz beylerinin adınının tasviri için kullanılmıştır. Bu nedenle tamlamada *başlu* kelimesi, tanımlama bakımından da önem arz eder.

* *Dede Korkut* metinlerinde geçen *ban* ve *bam* kelimelerinin anlamı da konumuz bakımından önemlidir. *Dede Korkut* metinlerinden ve sözlüklerden hareketle bu iki kelimenin aynı anlamda olduğu yazılmıştı (zelik, 2018). Nitekim sözlükler de bu iki kelimenin aynı anlamlarda kullanılmış olduğunu göstermektedir. Söz konusu kelimelerden *bn* için sözlüklerde şu anlamlar verilmiştir:

Ansiklopedik Lgat'te *bn* için “*dam, sath*” (Devellioğlu, 1993: 70b) tanımı geçer.

Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü'nde *ban* (II) için “5. *Evin yukarı kısmı, tavan bölümü*” (Altaylı, 2018: 341a) anlamları verilmiştir.

Devellioğlu'nun **Ansiklopedik Lgat**'inde “*bn: dam, sath*” anlamları geçer (Devellioğlu, 1993: 70b).

Sözlüklerde *bm* kelimesi için ise şu anlamların verildiği görülmektedir:

Meninski *bm* için “*Dam, ev sti, sakf...*” (Tulum, 2011: 364b) anlamlarını vermiştir.

Devellioğlu'nun **Ansiklopedik Lgat**'inde “*bm: at, dam, kubbe*”, “*bm- bedi: dokuzuncu gök*”, “*bm- bülend: yüksek at, gök*”, “*bm- ferh: geniş, açık, at: gök*”, “*bm- hadr: (yeşil at): gökyüzü*”, “*bm- Mesih: Mesih'in göğü*”, “*bm- refi': dokuzuncu gök*” (Devellioğlu, 1993: 70a) vb. şeklinde tanımlar geçer.

Osmanlıca/Türkçe Sözlük'te *bm* için verilen anlamlar içinde konumuzla ilgili olarak “*Dam, at; dokuzuncu gök*” tanımları geçer (zon, 1973: 59a).

Ferheng-i Amid'de *bm* için “*tavan, dam*” (Hasan Amid, 1335: 176) tanımları yer almaktadır.

Ferheng-i Ziya'da *bm*, “*dam, at*” (şkn, 1984/I: 257b) şeklinde tanımlanmıştır.

Steingass sözlüğünde *bâm* için ‘çatı, dam, tavan, teras, balkon, ev, yapı, gök’ anlamları verilmiştir (1930: 151b).

Kamus-ı Türkî’de “*bâm: dam, çatı*” (Ş. Sami, 2015: 103b) şeklinde tanımlanır.

* Yukarıdaki anlamlara göre *Dede Korkut* yazmalarında *altun başlu ban év* ve *ağ ban év* tamlamalarındaki tanımlama veya tasvirin de ‘yükseklik’ kavramı ile ilgili olarak yapılmış olduğunu gösterir. Aynı zamanda *ağ ban év* bir sıfat tamlamasıdır. Bu tamlamadaki *ağ ban*, eş anlamlı bir ikileme olup *év*’in tamlayanı olarak kullanılmıştır. Nitekim *Dede Korkut* metinlerinde benzer başka eş veya yakın anlamlı ikilemelerin sık kullanılmış olduğu görülür: *ağ boz* (at) (D19b.5...), *alan alçak* (hava yer) (D49b.5), *cici bici* (Türkmen kızı) (D87b.7), *tadı daye* (D139a.3), *ecel va‘de* (D3a13), *erlig cilasunlug* (D79b.7), *gelimli gedimli* (dünya) (D19a.13, 34b.12, 147b.3), *hıraca kıraca* (büre) (D45a.12) vb.²

Sonuç

Yukarıda ilk başlık altında üzerinde durulan iki cümlede geçen *ağca burçlu hisar / kala* ‘yüksek(çe) kale’ ile *ban év* ‘yüksek ev’ tamlamaları ve yapılmış olan açıklamalara göre *ağ ban év* tamlamasındaki *ağ ban*’ın eş anlamlı kelimelerden oluşan bir ikileme olduğu ve *év* kelimesinin bir tamlayanı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yani *Dede Korkut*’un Dresden ve Vatikan yazmalarında bitişik veya ayrı yazılmış (*ağban* ve *ağ ban*) olan örnekler, *év* kelimesinin tamlayanı olarak kullanılmıştır. Yukarıda verilmiş olan sözlüklerdeki tanımlar da *altun başlu ban év* tamlamasındaki *ban év*’i ‘yüksek ev’ olarak anlamak gerektiğini gösterir.

Dede Korkut yazmalarında *ban év* ile *ağ ban év* tamlamalarının hangi bağlam içerisinde kullanıldığını hatırlamak da yararlı olacaktır. Bu tamlamaların Kazan Bey’i veya diğer Oğuz beylerini övmek ve bir ihtişam tablosu tasvir etmek amacıyla kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre övgü ve yüceltme bağlamı içerisinde *ağ ban év* ve (*altun başlu*) *ban év* tamlamalarını ‘yüksek ev’ ve ‘(altın başlı) yüksek ev’ şeklinde anlamak bağlama uygun düşer.

Kısaltmalar

D: *Dede Korkut*’un Dresden yazması

G: *Dede Korkut*’un Günbed yazması

V: *Dede Korkut*’un Vatikan yazması

2 Benzer örnekler için bk. Özçelik, 2016/II, Dizin bölümü.

Kaynaklar

- Altaylı, S. (2018). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I-II*. İstanbul: TDK Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1993). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik L gat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Ergin, M. (1958). *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, M. (1963). *Dede Korkut Kitabı II (İndeks-Gramer)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, M. (1971). *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Firuzabadı (2007). *Kamusu'l-Muhit* (Yayınlayan: Halil Me'mun şiha). Beyrut: Daru'l-Ma'rife.
- Gökyay, O. ř. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Gökyay, O. ř. (1995). *Dede Korkut Hik yeleri*. İstanbul: Derg h Yayınları.
- Hasan Amid (1355). *Ferheng-i Amid*. Tahran.
- Kaçalın, M. S. (2017). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*. Ankara: TDK Yayınları.
-  gel, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş*. Cilt 6. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
-  z elik, S. (2016a). *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Giriş, Notlar (1. Cilt)*. Ankara: TDK Yayınları.
-  z elik, S. (2016b). *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Metin, Dizin (2. Cilt)*. Ankara: TDK Yayınları.
-  z elik, S. (2018). "Dede Korkut Oğuzn melerinde Geçen Ban, Banu, Bambam, Bamsı  zerine". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 66/2, 265-280, Ankara: TDK Yayınları.
-  z elik, S. (2021). *Dede Korkut -Günbed Yazması- Kazan Bey Oğuznamesi*. Ankara: TDK Yayınları.
-  z elik, S. (2022). *Dede Korkut Oğuz Beylerinin Destanlaşmış Hik yeleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
-  z n, M. N. (1973). *Osmanlıca/Türkçe Sözlük*. İstanbul: İnkil p ve Aka.
- Steingass, F. (1892). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. London.
- şemseddin Sami. (2015). *Kamus-ı Türkî*. (Hazırlayan: Paşa Yavuzarslan), Ankara: TDK Yayınları.
- ş k n, Z. (1984). *Farsça-Türkçe L gat Gencine-i G ftar Ferhengi Ziya (3 Cilt)*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi.
- TDK (1977). *Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- TDK (1974). *Tarama Sözlüğü Ekler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tezcan, S. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri  zerine Notlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Tulum, M. (2011). *Meninski'nin Thesaurus'u ve XVII. Yüzyıl İstanbul Türkçesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- TDK (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Uçar, E. (2019). "Dede Korkut Anlatmalarındaki *ban* Üzerine". *Anasay*, 10, 21-42.

Extended Summary

Trying to read a text like Dede Korkut, which has historical depth and is integrated with a wide geography, is like trying to explore the depths of an ocean. It is very difficult to predict where you will encounter which cultural element and which geography's vocabulary in this ocean filled with an endless accumulation of history and geography. The subject is about the borrowed words as well as the material of the language itself. While tracing the words, syntax and context in the text, you can come across unpredictably misleading and just as surprising examples of the tangle of problems. Some of these problems may be related to phonetics, morphology, syntax, borrowed words, idioms and phrases. Some problems are related to meaning and context. In addition, a structure in the text you are reading may not be seen in another old text or may not be used in the meaning of the text you read in another text. Context is the only key to correctly reading and understanding a language structure that is not mentioned in another text. The old texts, which are the source of Turkish, are few in number and limited in width. They do not bear witness to all the words, language structures and all meanings of the language used at the time they were written. Also, sometimes you may encounter more than one of the above-mentioned problems for the same item. In such a text, the problems become the unknown of the unknown and follow each other.

In such cases, the researcher can benefit from the context of the word, the text he is examining, or similar examples and dictionaries from other texts from the same period. In fact, sometimes structures and meanings that will help to get results based on the current language can be shown as witnesses. As a matter of fact, researchers who have studied the old or the oldest texts in the language before us have also tried to make sense of lexical units whose meanings are not known, by making use of the context in the ones whose meanings are known, the text itself, similar structures found in other texts and today's Turkish.

One of the most important issues in research on historical text readings is to check meaning proposals related to the structures in the text. The first condition for the proposed meaning to be acceptable for a structure in the studied text is the suitability of the proposal to the context, and the second is the suitability of the proposal both within the word itself and within the word group and the structure in the sentence. That is, the meaning proposal we make for a structure should be appropriate both for the context and the syntax in which the structure is in question. If there is a source that the researcher has omitted or has not been able to reach about the meaning he has proposed, this is acceptable to some extent. However, although it is possible to decipher the meaning of the structure in question based on the same or similar structures in the text being studied, if the subject is omitted, it can be said that there is an error in the method followed. In order not to fall into such a situation, the researcher has a duty to check or question whether the meaning proposal he intends to make is appropriate for the context, and secondly, whether it is compatible with the syntax.

Another issue that is important and requires attention in reading historical texts is that homonyms should not be confused with each other and should be separated from each other. Recognition and identification of homonyms in an old written text can of course be possible by following the above-mentioned steps. The fact that the researcher does not take the trouble to check the reading proposal made on the text may cause him to be supervised and therefore the proposal to be rejected. Because the reader has the right to criticize and question the work he reads. Every research is also a target that can be subject to criticism. For this reason, what the researcher should do is to ask the questions that the reader is likely to ask beforehand and to give the answers to the questions clearly. This article focuses on *ağ* and *ağ ban év* in Dede Korkut manuscripts as an example of the subject.

